

KEMENES BÉLA

Megjegyzések a Ptk. kötelmi jogi részéhez

Bevezetés

A magyar szerződési jogról írni nem könnyű feladat. Mint arról a későbbiek során részleteiben is szó lesz, de enélkül is köztudott: Magyarország a II. világháború befejezését követően a társadalmi szerkezetet, a gazdálkodás rendjét illetően igen különböző, sokszor ellentmondásos változásokon ment keresztül. Természetes, hogy ezt a jogi szabályozás is nagymértékben követte, illetve tükrözi. Elég csak arra utalnunk, hogy 1945-től 48-ig terjedően bizonyos polgári liberális szakasz érvényesült, melyet azonban a mondott időponttól kezdődően mind erősebben jelentkező tendenciaként az ún. közvetlen és épp ezért kötött gazdaságirányítási rend követett. Természetes, hogy e rendszer különböző hatófokkal ugyan, de lényegében egyértelmű trendként az ún. tervutasításos rendszerben valósult meg s ennek folyományaként a tárgyalásunk szempontjából elsőleges szerződési jogra, illetve annak tanulmányozására is a tervgazdálkodási követelmények voltak meghatározóak. Ez a tendencia lényegében 1968-tól kezdődően szigorú kötöttségeiből a jogi szabályozásban is sokat engedett, de a piacgazdasági rendre való nagymértékű és következetes áttérés az 1980-as évek közepétől észlelhető és a jelenlegi szakaszban valósul meg. Eléggé ellentétes irányú jogi megoldásokról lehet tehát számot adnunk, amelyek részben a piacgazdálkodásra való áttérés eredményeként tárgyalanná váltak.

A teljes megértés szempontjából – mint arról a továbbiakban részletesen szólnunk – tudnunk kell, hogy Magyarország első Polgári Törvénykönyve 1959-ben született. A vázolt változások eredményeként ugyan e kódex rendkívül sok módosításon ment keresztül, vitathatatlan azonban, hogy egészében még ma is ez jelenti a polgári jog tételes törzsanyagát. Szinte érintették a személyi jogot, az öröklési jogot, nem alapjaiban érintették a delictuális jogot; igen jelentős változás viszont a témánkon kívül eső *tulajdonjogi* részben és igen vegyes képet látunk a *szerződési jogban*. A szerződések általános szabályai körében ugyanis időtálló jogtételek mellett jelentős módosulások történtek és ugyanez mondható el az egyes szerződésekről szóló részben, főleg az ún. korábbi tervszerződés alaptípusát képező szállítási és beruházási jogviszonyoknál: kevésbé történt viszont változás számos olyan szerződésfajtánál, amelyek főleg az állampolgárok közvetlen szerződési kapcsolatait érintik, mint pl. közönséges vétel, egyszerű vállalkozás, stb. Feltétlen említést kell tenni arról, hogy megjelent az igény újfajta nevesített szerződések törvénykönyvi szabályozására (pl. lízing, factoring, know-how szerződések stb.). Világos, hogy a korszerű szabályozás igénye új törvénykönyv megalkotását teszi szükségessé, a változások törvényi érvényrejuttatása, valamint az új intézmények megfelelő beépítése érdekében. Ez a munka már jelenleg folyik.

A magyar Polgári Törvényről általában

Már előljáróban kell megjegyeznünk és ez bizonyos magyarázatul szolgál a később kifejtendőkhöz, hogy az 1959-ben keletkezett és főleg 1967-ben átdolgozott, majd a továbbiak során kisebb-nagyobb mértékben módosított kódex jelenleg azért nagyjában és egészében válhatott alkalmassá az ily hosszú időn keresztüli funkcionálásra és bizonyos mértékig a jelen helyzetben is alkalmazhatóvá, mert már a törvény megalkotásának az időszakában az ún. szocialista jogok merev egyoldalúsága helyett a törvény igen nagymértékben alkalmazta az ún. klasszikus jogi megoldásokat, főleg a nem tervgazdálkodási szférájú élet- és jogviszonyokban és így ezeknek, illetve ezek közül nem kevésnek a további életben maradásához is reális remény van.

A magyar polgári jog fejlődésmenetének kétségtelenül elsődlegesen fontos, kiemelkedő törvényalkotása az 1959. évi IV. tv. a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről, (a továbbiakban Ptk.), amely 1960. május 1-jével, az 1960. évi 11. tvr-el lépett hatályba. Jelentőségét formálisan már önmagában jelzi az a tény, hogy nem csupán jogalkotásunk, de az egész magyar civilisztika történetét tekintve is ez az első magyar polgári jogi kódex. A felszabadulást megelőző időszak ilyen irányú törvényalkotási kísérletei (1900–1928) között lényegében 5 tervezet, illetőleg javaslat készült, ezek azonban később tárgyalandó okokból egyaránt zátonyra futottak, (noha már az 1848. évi XV. törvény elrendelte a polgári törvénykönyv elkészítését és a következő országgyűlés elé terjesztését). A Ptk. igazi jelentősége azonban természetesen nem ebben a formális "elsőbbségben" áll. Sokkal inkább abban, hogy megszületett az az egységes alapelveken és szemléleten nyugvó, lényegében a polgári jog hatáskörébe tartozó majd összes társadalmi viszonyt rendező törvénykönyv, amely a társadalmi igények és követelmények szolgálatára, a fejlődés szilárdítására és előmozdítására nagymértékben alkalmasnak bizonyult. Ezt a hatálybalépés óta eltelt évek tapasztalatai alapján is joggal állíthatjuk akkor is, ha a bekövetkezett társadalmi fejlődés eredményeként a Ptk. eredeti szövegét illetőleg megoldásait részben a jogalkotás, részben a bírói gyakorlat nem egy vonatkozásban módosította és korszerűsítette.

E néhány, a széleskörű vitával kapcsolatos tény világosan bizonyítja azt, hogy a Polgári Törvénykönyv elkészítésének ügyét elsősorban a jogászi közvélemény, de általában sokan a nem jogászok közül is magukénak érezték. A jogszabályelőkészítő munkának ez a módszere mindennél jobban bizonyítja az arra való törekvést, hogy a készülő törvények úgy tartalmukat, mint szövegüket illetőleg általános érdekeket fejezzenek ki, a lakosság egyetértésével találkozzanak.

A Polgári Törvénykönyv *tartalmi és terjedelmi kereteinek* megállapítása során az volt a törekvés, hogy a lehetőséghez képest a polgári jog egész anyagát átfogja és legalább elvi kereteiben a polgári jog valamennyi intézményét szabályozza, tekintet nélkül arra, hogy ezek az intézmények korábban a magánjog vagy a kereskedelmi jog keretébe tartoztak-e; – hogy tehát szabályozza az állampolgárok, valamint az állami, gazdasági és társadalmi szervezetek legkülönbözőbb vagyoni és egyes, más jogterületekhez nem tartozó személyi viszonyait.

Nem tartalmazza azonban a Törvénykönyv a régi magánjognak azt az anyagát, amely az ún. szocialista polgári jogtól különvált és önállóvá lett: a családjogot, valamint a munkajogot. Uralkodóvá vált az a nézet, hogy a *családjogi* viszonyok általában megszábadultak azoktól a vagyoni viszonyoktól, amelyek a polgári családot jellemezték. Amennyiben a viszonyok vagyoni vonatkozásokat is tartalmaznak, ezek nem mindenben

mutatják a polgári jogra jellemző sajátosságait. A *munkajogi* viszonyokban pedig a termelőeszközök zömének társadalmi tulajdonba vétele, az érvényesülő elosztási elv térhódítása folytán sajátos viszonyok nyilvánulnak meg; ezenkívül munkajogi kapcsolatok számos más olyan jellemzőt is mutatnak, amelyek a polgári jogi viszonyoktól jelentős mértékben eltérnek (pl. a munkaügyi igazgatás viszonyai, a munkáltató és munkavállaló viszonyának számos eleme érdekképviselési szerve, szerepe stb.). Mindkét területen továbbá már akkor átfogó törvénykönyv állt rendelkezésre.

Nem szabályozza a Polgári Törvénykönyv a különféle *szellemi alkotásokkal* kapcsolatos jogviszonyokat sem (szerzői és kiadói szerződés, találmányi jog, újítói jog). A kihagyás döntő oka az volt, hogy az előkészítő munkálatok idején még nem eléggé alakultak ki ezen a téren az elvi keretek, másrészt egyes részeknek külön jogszabályban való kodifikálása megtörtént (újítói jog).

Végezetül a nemzetközi egyezményekre tekintettel is – amelyek egyes rendelkezéseinek megújítása akkor napirenden volt – időszerűtlen lett volna törvénykönyvbe kodifikálni a szellemi alkotásokkal kapcsolatos bizonyos alapvető témákat.

A témánk megközelítése szempontjából ezek után nyilvánvalóan a Ptk. *Kötelmi jog lényegének rövid jellemzése* szükséges és indokolt.

A kötelmi jogviszonyok fő intézményeinek (szerződés és felelősség) egybekapcsolódó és ugyanakkor egymástól való lényeges eltérései arra vezettek, hogy

a) a kötelek minden történetileg olyan társadalomban kialakultak, amelyekben az elosztási viszonyok jelentősek, és körüket is nagyban-egészben ez szabja meg;

b) másrészt viszont a kötelek nem minden polgári jogrendszerben helyezkedtek el a polgári jog rendszerileg önálló részeként.

A különféle kötelek elterjedése tehát nem jelenti a kötelmi jog rendszeralkotó kategóriájának megjelenését. A római jog pl. kidolgozta a kötelezettség (obligatio) mibenlétét, keletkezési alapjait, de a római jog nem ismerte a kötelelem általános fogalmát, csupán egyes szerződéseket ismert és rendszerének nem volt kötelmi jogi része. A kötelmi jog a polgári jog rendszere önálló részeként alakult ki az európai kontinensen a XV–XVII. században. Ezzel szemben az angolszász jogokban nincs kötelmi jog, hanem a szerződések joga (Law of Contracts) és a jogellenes magatartások joga (Law of Torts) ismeretes. Ami a kontinentális jogrendszereket illeti, a francia jogban az a sajátosság figyelhető meg, hogy az 1804. évi Code civil a kötelmi jogot (Obligations) nem tárgyalja a polgári jog önálló részeként, mert a napóleoni korszakban Róma utánzásának következtében is nagymértékben visszatértek az Institúciók rendszeréhez, de a francia *jogászok* a kötelmi jogot mégis egyöntetűen a francia magánjog rendszerileg önálló részének tekintik. Az osztrák jog viszont az 1811. évi OPT-ben nem a dologi és a kötelmi jogot különbözteti meg, hanem a dolgok jogán (Sachenecht) belül a dologi jogokat (dingliche Rechte) a dolgok személyes jogától (persönliche Sachenrechte), ami a ius in re (dologbani jog) és a ius ad rem (dologházi jog) megkülönböztetésének felel meg, és lényegében megfelel a dologi és a kötelmi jog megkülönböztetésének.

A német pandektajogban teljesen meggyökeresedett a dologi és kötelmi jog különbsége. Ennek megfelelően az 1896. évi BGB-ben a kötelmi jog külön részt alkot (Recht der Schuldverhältnisse), és pedig a dologi jogot megelőzően. A svájci magánjogban a kötelmi jogot a polgári törvénykönyvön kívül álló külön törvény (1881., majd 1912., végül 1936) szabályozza.

A magyar tervezetek és az 1928. évi Mtj. a kötelmi jogot a magánjog önálló részeként szabályozzák; a kötelmi jog dogmatikáját pedig a korabeli tudomány legmagasabb

színvonalán álló eredetiséggel elsősorban Grosschmid Béni dolgozta ki "Fejezetek kötetmi jogunk köréből" című, először 1898-ban megjelent munkájában.

Az ún. szocialista polgári jogi rendszerek polgári törvénykönyvei, a polgári törvénykönyvtervezetek (az 1956. és 1961. évi lengyel) a kötetmi jogot megtartották a polgári jog önálló részeként. A kötetmi jog hasznos absztrakció. A kötetmi jogba alapjában azok a jogintézmények tartoznak, amelyekben a szolgáltatást valamilyen formában az egyenérték határozza meg. Ugyanakkor e rendszeralkotás arra törekedett, hogy a súlypontokat ne az egyébként hasznos absztrakciók, hanem a valóságban tömegesen jelentkező jelenségek körül alakítsa ki. Ez pedig arra vezetett, hogy a "szocialista kötetmi jog" részletes kifejtése elsősorban a legfontosabb kötelemkeletkeztető tények nyomán létrejövő kötetmek, tehát a szerződéses viszonyok, és a jogellenes károkozás folytán létrejövő felelősségi viszonyok kifejtését jelentette. Erre vezethető vissza pl., hogy a magyar polgári törvénykönyvnek van ugyan kötetmi jogi része, de nincs általános kötetmi jogi szabálya, mert minden rendelkezés – így a közvetlenül államigazgatási aktusokból folyó kötetmek kivételes lehetőségére és az egyoldalú jogügylet kivételes kötelemfakasztó hatályára való utalás is – vagy a szerződésekről szóló címekbe, vagy pedig a jogellenes károkozásról és jogalap nélküli gazdagodásról szóló címbe tartozik. E címeken kívül kötetmi jogi szabályt a kötetmi jogról szóló rész nem tartalmaz. (vö. *Világhy-Eörsi: Magyar Polgári Jog I. kötet, Tankönyv, 1965.*)

Ami pedig *legközelebből a témánkat, a szerződési jogot illeti*, itt a következők mondhatók:

A Polgári Törvénykönyv Negyedik Részének I. Címe "A szerződés" elnevezés alatt a 198–338. §-ig, III. Címe pedig "Egyes szerződések" elnevezés alatt a 365–597. §-ig terjedően szabályozza a polgári jogi szerződés intézményét. A szerződések joganyaga tehát 372 §-t tesz ki, azaz a 685 §-ból álló kódex egészének több, mint a felét öleli fel. A §-ok száma természetesen magában véve még túlságosan sokat nem mond; a szabályok nagy tömege önmagában még formális értékű; visszavezethető volna esetleg pl. a szabályozás által átfogott terület rendkívül heterogén tartalmára, ahol tehát általánosításra kevésbé volt a törvényalkotónak lehetősége, vagy arra, hogy a jogalkotó e körben a kazuisztika mezeire tévedt stb.

Az első feladat tehát annak a reális magnak a felkutatása, mely a számokban csupán formálisan tükröződik; elvi magyarázatot kell adnunk arra, hogy a szerződés jogintézményében miért a jogtételek e nagy bőségének az összesűrűsödése. Választ kell adni arra, legalábbis indirekt módon, hogy a számoknak e tekintetben van-e reális jelző szerepe: nagyjából hűen tükrözik-e azt, hogy a társadalmi viszonyok szélesebb körét átfogó, vagy csak csupán szűkebb körre korlátozódó, fejlődő vagy elhalóban lévő, hasznosítható vagy elhanyagolható értékű jogintézményről van-e szó. A felvetett kérdést most már egészen konkrétan úgy is formulázhatnánk: mi a szerződés társadalmi-gazdasági jelentősége, funkciója, "életképességének" magyarázata általában, különösen a magyar viszonyok között.

A kötetmi jog két alapintézménye; a szerződési jognak és a felelősségi jognak jellemző sajátosságai a magyar jogban

Tanulmányunk bevezető soraiban már jeleztük, hogy a Polgári Törvénykönyv Negyedik Része három címre tagolódik; ezek közül az első a szerződések szabályaival foglalkozik, a második a polgári jogi felelősség intézményét tartalmazza, a harmadik

pedig az egyes szerződésekről szól. A Ptk. ezzel eltért a korábbi magyar tervezetek, illetve javaslatok rendszerétől, hiszen az 1928-ban napvilágot látott Mtj. pl. a szerződések általános és különös szabályai után helyezte el a szerződésen kívül okozott károk megtérítéséről szóló rendelkezéseket és eltér több polgári törvénykönyv rendszerétől is. Az OPTK pl. a szerződési jog utáni XXX. fejezetében tartalmazza a kártérítés és elégtételi jogot; a BGB-ben a tiltott cselekményekről szóló 25. cím ugyancsak a szerződések általános és különös része után nyert elhelyezést. A kódex szerkezetileg javarészt a szocialista törvények megoldását követte; a csehszlovák Ptk. a kötelek általános szabályai utáni XVI. fejezetében, a bolgár kötelmi jogi törvény a kötelek és a szerződés általános szabályai után a II. 4. pontban tartalmazza a kártérítés joganyagát; az OSZFSZK Polgári Törvénykönyv ezzel szemben a korábbi megoldásokat követte és a kötelmi jog végén a XIII. fejezetbe helyezte el a károkozásból származó kötelek szabályait.

A most említett elvi megfontolások közül témánk szempontjából a legjelentősebb az a felismerés volt, amely szerint a kötelmi jog hagyományos anyaga voltaképpen két egymástól sok tekintetben eltérő jellegű intézményből áll. A kötelmi jogok két alapintézménye ugyanis: a szerződés és a felelősség; ennek megfelelően a kötelmi jogi részben a döntő sajátosságokat tekintve kétféle jogviszony került szabályozásra: a szerződési viszony és a felelősségi viszony. Az első csoportba azok a viszonyok tartoznak, amelyek útján – leegyszerűsítve – a javak cseréje bonyolódik le szerződés formájában. A társadalmi viszonyok második csoportja olyan viszonyokból adódik, amelyek a szerződések körén kívül eső jogsértések nyomán keletkeznek. Első esetben tehát meghatározott gazdasági cél eléréséről (tehát pozitív eredményről), a második esetben meghatározott jogellenes vagy a jog által el nem ismert állapot kiküszöböléséről (negatív eredményről) van szó.

Nem hallgatható azonban el, hogy a kötelmi jogon belüli szerkezeti tagolás – amint már említettük – figyelemmel van az ismertetett elvi szempontokra. Tükrözi ezt mindekelőtt azzal, hogy a kötelekről – mint összefoglaló kategóriáról – külön szabályokat nem ad, azaz nincs olyan része, amely egybevéve tárgyalná azokat a sajátosságokat, amelyek egyaránt irányadóak a különböző kötelmi szerkezetű (szerződési és felelősségi) jogviszonyokra, a kötelmi jog címmel ellátott részen belül csupán szerződésről és szerződésen kívüli károkozásról van szó.

A főrészen belüli ilyen tagolás mellett figyelemmel kell lenni azokra az összefüggésekre, amelyek a szerződési és felelősségi viszonyok között fennállnak; ezek jórészt a szerkezeti hasonlóságból adódnak. A szerződések több szabálya megfelelően alkalmazható felelősségi viszonyokra, a felelősségi jogban foglalt megoldások, főleg a felelősség jellegét, a kártérítés mértékét meghatározók pedig irányadók szerződésszegési szankciók néhány kérdésére. Ezek a megfontolások végül is odavezettek, hogy a Ptk. rendszerében *a felelősségi jog anyaga a szerződések közös szabályait követi*, s csak ezután kerül sor a Negyedik Rész III. Címében az egyes szerződések részletes kifejtésére. *Az összefüggéseket* fejezi ki, hogy a 318. § szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére – a kártérítés mérséklésének kizárásával – a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait rendeli alkalmazni, más oldalról viszont a 360. § előírja, hogy *a szerződések közös szabályai közül az engedményezésre, a tartozásátvállalásra, a követelések biztosítására, a teljesítésre és a beszámításra vonatkozó szabályok vonatkoznak a kártérítési követelésekre is*; bizonyos kivételekkel áll ez az elévüléssel kapcsolatos rendelkezésekre is.

A szerződési és szerződésen kívüli felelősség alapkérdései; a polgári jogi felelősség jellemzői

A Polgári Törvénykönyv rendszerének bemutatásánál egyértelművé vált, hogy a delictuális, illetve kontraktuális viszonyokat a törvénykönyv egyaránt a kötelmi jogi részben rendezi. A felelősségi jogviszonyok eme két fő ága szempontjából ugyanis azonosítást jelent, hogy mindkettő ún. kötelmi jogviszonyt eredményez, azaz relatív szerkezetű és abszolút tartalmú jogi kapcsolatot.

Lényeges különbség azonban, hogy a kontraktuális felelősség ún. *kétfázisú* jogviszony, amely

a) valamely érvényesen létrejött szerződésnek

b) a szerződésben foglalt valamely kötelezettség jogellenes megsértését jelenti s e két *momentum* megvalósulásával áll be a felelősségi mechanizmus. Ezzel szemben a delictuális felelősség esetében csupán egy fázisról van szó, hiszen a felek között korábban jogviszony nincsen, a jogellenes magatartás aktualizálja a felelősségi szabályok alkalmazását.

A magyar jog tehát a kontinentális jogrendszerekhez hasonlóan a kötelmi struktúrában látja azt az összetartó kapcsolatot, amely a szerződés és a felelősség között fennáll; nem követi tehát az angolszász típusú jogrendszereket, melyek mint – ahogy már szó volt róla – *tort* intézményét *élesen elkülönítik a contract* intézményétől.

Mindennek törvénykönyvi lecsapódása a magyar jogban úgy jelentkezik, hogy a szerződéses felelősség főszabályait a Negyedik Rész Első címe az egyes nevesített szerződésszegési esetek körében tárgyalja, míg a delictuális tényállásokról döntően a Negyedik Rész Második címe szól felelősség szerződésen kívüli károkozás esetében. Természetesen a contractuális felelősség szempontjából jelentősége van továbbá az egyes nevesített szerződésekről szóló Negyedik Rész Harmadik címének, ahol a speciális szerződések egyes különös felelősségi szabályai kerülnek tárgyalásra. Fontos jellegzetessége a magyar jognak továbbá, hogy a felelősségi jogkövetkezmények (szankciók) leggyakrabban alkalmazott formájáról, a kártérítésről részletes szabályokat a delictuális felelősségről szóló részben tartalmaz és csak utal annak a kontraktuális felelősség körében alkalmazhatóságáról (318. §) méghozzá bizonyos minimális eltéréssel. E rendszeri megoldásnak nem elvi, hanem kizárólag kodifikációs technikai, pontosabban ökonomiai indoka van: a kártérítési szabályok ismétlődése a kontraktuális és delictuális részben szükségtelen, *elegendő* volt tehát a delictuális részben történő elhelyezés, ami azonban *semmi módon nem jelent primátust* a kontraktuális felelősségi szabályokhoz képest.

A felelősség fogalmi körülhatárolásának részletezése túl esik a jelen munka keretein. Mindenesetre megállapítható, hogy a magyar jogirodalomban is meglehetősen sokat vitatott kérdéssről van szó. (Csak szélsőségeként említve: az egyik nézet pl. a másik minden olyan tényállást felelősségi típusúnak tart, ahol a szankció a helyreállítást, a reparációt eredményezi, mivel ez áll a polgári jog fő funkciójával, az élet és a vagyontbiztonság biztosításával, a forgalmi biztonság szolgálatával leginkább összhangban.

Egyébként e kérdésnek, a biztosítás gondolatának hazai jogunkban is észlelhető térhódítása a kérdés elméleti jelentőségét csökkenti: az egyébként egyike azoknak az új jelenségeknek, amelyekkel a magyar felelősségi jog napjainkban gazdagodik. Ilyennek mondhatjuk továbbá azt a felismerést, hogy a *felelősségi jogviszonyok relatív szerkezete, illetve annak értéke* mindinkább *viszonylagossá válik*. Bővebb kifejtés nélkül utalhatunk ezzel kapcsolatosan az éppen napjainkban aktuális ún. termékfelelősség új és jogunkban eddig csak egyes részleteiben ismert szabályozására. A most tárgyalt megállapítások

mellett röviden *felvázolhatjuk azokat a fő jellegzetességeket*, amelyek a magyar jogban a polgári jogi felelősséget jellemzik és *amelyek karakterizáló sajátosságok révén az az egyéb jogágak felelősségi jogviszonyaitól minőségileg különböztet.*

1. A polgári jogi felelősségben szükségképpen elemek a jogellenesség, a kár, illetve hátrányos eredmény és a kettő közötti okozati összefüggés; az ún. felróhatóság (vagy szinonim értelemben vétkesség) csak rendszerinti, de *nem szükségképpen* elem.

A *vétkesség nélküli* felelősség az egyéb jogági felelősség körében vagy teljesen ismeretlen, pl. büntetőjogi, vagy a vagyoni felelősség körében is kivételesen ismert pl. munkajogi felelősség. Ezen alapul aztán a jogalap szempontjából az az alapvető tagolódás, mely a polgári jogban szubjektív felelősségen belül is ún. rendes és csökkentett, az objektív felelősségen belül pedig fokozott és feltétlen felelősség között. A polgári jogi felelősséget tágabb értelemben szokták eredményfelelősségnek is nevezni; az eredményfelelősségnek van egy szűkebb értelme is azonban, mely azt juttatja kifejezésre, hogy a polgári jogi szankció mindig feltételez bizonyos hátrányos eredményt.

2. Mindezek átvezetnek a polgári jogi felelősség második sajátosságához. A polgári jog nem ismeri, ill. nem szankcionálja általában az előkészületet, a kísérletet stb. Ha van eredmény, akkor, de csak akkor van szankció. Ha az egyébként jogellenes magatartás *eredményben* nem materializódik, polgári jogi szankció alkalmazására általában nem kerül sor.

3. Harmadik jellemző sajátosság, hogy a polgári jogi felelősségi szankciók szempontjából a magatartás milyenségét általában nem súlyozzuk, a szankciónak a nagysága a magatartás minőségétől általában nem függ. A szándékos vagy a gondatlan magatartás szankciójának a mértéke a bekövetkezett eredmény (elsősorban a kár) nagyságától függ; ez határozza meg az alkalmazható szankció mértékét, azaz a kisebb súlyú "vétkesség" nem eredményez kisebb mértékű felelősségi szankciót (szemben pl. a személyi felelősségen alapuló felelősségi rendszerekkel).

4. A polgári jogban igen gyakran a helytállásra nem a közvetlen károkozó, hanem más személy, illetve szervezet tartozik felelősséggel. Intézményesen ez a helyzet pl. a jogi személyek felelőssége esetében, hiszen ezek vonatkozásában a szó igazi értelmében polgári jogilag értékelhető jogellenes magatartást tanúsító alany nincsen. (Természetes, hogy a jogi személy alkalmazottja stb. mint elkövető jelentkezik, de a polgári jogi felelősség vonatkozásában az ő személye háttérben marad és a helytállásra maga a jogi személy köteles.) Ezen túlmenően is igen gyakori az ún. mögöttes felelősség alkalmazása, amikor is nem a konkrét elkövetőt, hanem helyette, vagy mellette – nyilvánvalóan a reparáció biztosabb érvényesülése érdekében – más személy köteles helytállással pl. üzembentartó, gondozó, államigazgatási szerv stb.

5. A polgári jogban ismételtén a *reparációs elv* szolgálata érdekében igen gyakran kettős fázisban bonyolódik a jogkövetkezmények érvényesülése. Az első fázist a közvetlenül felelőssé tehető és károsult közötti viszont jelenti, és az tipikusan polgári jogilag szabályozott helyzet, míg a második fázist igen gyakran olyan belső viszony jellemzi, amikor a helytálló és a közvetlen károsodó jogviszonyáról van szó, amelynek az elbírálása már gyakran nem is polgári jogilag szabályozott kérdés, pl. munkáltató felelőssége a károkozó munkavállalóval szemben.

6. a) A polgári jog általában főszabályként a teljes *szankcionálás* elvét követi, ha a törvényi feltételek a felelősségi jogalap szempontjából fennállnak. A szankció *mérséklésére* tehát akár *méltányosságból* is csak *kivételesen* van lehetőség (ún. felelősségcsökkentő méltányosság), de csakis a deliktualis felelősség körében.

b) A polgári jogi felelősséget általában vagyoni felelősségnek szokás nevezni. Ez szükségképpen következik a polgári jog már tárgyalt fő funkciójából és ebből következik, hogy a szankciók is *általában vagyoni természetűek* (főleg kártérítés). A nem vagyoni szankciók főleg személyhez fűződő jogok megsértése esetében általában lényegesen szűkebb vonalban érvényesülnek.

c) A polgári jogi felelősséget és ezt a törvénykönyvek igen világosan tükrözik: két fő területre szokás osztani, melyek egymással mellérendeltségi viszonyban állnak: a deliktualis (szerződésen kívüli), és a kontraktuális (szerződésszegési) felelősségre. (Nem lehet a két terület közötti sorrendiséget megállapítani pusztán azon az alapon, hogy a törvénykönyvek – és így a Ptk. is – a szerződésen kívüli felelősség, illetve az ahhoz kapcsolódó kártérítés szabályait részletezi és a szerződésszegési szabályok körében történő alkalmazására csupán utal. Mint már mondtuk, ez a megoldás ugyanis nem elvi, hanem kodifikáció-ökonomiai megfontoláson alapul. Ugyancsak kifejtettük már, hogy a két felelősség között jellegbeli különbséget az jelent, hogy a kontraktuális felelősség jellegénél fogva ún. kétfázisú jogviszony, mely egyrészt egy érvényes szerződést, másrészt pedig második fázisként eme szerződésben foglalt valamely kötelezettség megszegésének szankcionálását jelenti, míg a deliktualis felelősség esetében ilyen kettősség nincs, a károkozó és a károsult közötti kapcsolatot a károkozás ténye állapítja meg.

7. A polgári jogi felelősségben – a többi jogágban általában nem ismert módon – jelentősége van a méltányosságnak, mégpedig mind a jogalap, mind adott esetben a szankció (kártérítés) mértéke szempontjából. A Ptk. a korábbi jogi megoldást pontosabb fordítottjaként ugyanis bizonyos esetben ismeri az ún. felelősségalapító méltányosságot, amikor a jogellenesség és az okozatosság mellett pusztán a magatartás eredményezi a szankció beálltát, a magatartás minden külön minősítése nélkül (gondozó nélküli vétőképtelen károkozása – Ptk. 348. §). Ettől eltekintve a felelősségalapító méltányosság előfordulása elhanyagolhatóan csekély jelentőségű. Meg kell jegyezni, hogy a polgári jog ismeri a méltányosság másik alakzatát, az ún. felelősségcsökkentő méltányosságot is (a Ptk. itt is a korábbi joggal ellentétes), ez esetben kivételesen a teljes kártérítés helyett részletes kártérítés megállapítására ad jogot a *jogalkalmazónak* de csak a deliktualis felelősség körében és teljes elengedésre itt sem kerülhet sor.

8. Tulajdonképpen a felelősség fogalmi elhatárolásából következő, igen sokat vitatott kérdése a felelősségi jog irodalmának az ún. felelősségi funkciók megállapítása. A nézetek a polgári jogban is megoszlanak és lényegében két fő irányra koncentrálódnak. Az egyik a prevenció elv szolgálatában a megelőzést – nevelést tekintő fő funkciójának (ebből következőleg szélső esetben csak a felelősségnek, míg a másik, a reparációs elvet tekintő dominánsnak, ami folytán természetesen az objektív felelősség elsődlegességét állapítja meg. A megszabott terjedelmi keretek nem teszik lehetővé a kérdéssel való részletesebb foglalkozást. A monográfia szerzőjének álláspontja mindenesetre az, hogy a polgári jognak, mint jogágnak a funkciójával a vagyoni viszonyok védelmének a forgalombiztonság szolgálatának elsődlegesnek tartja. (Megjegyzendő, hogy ma már az elméletben is ez a gondolat mindinkább tért hódít; s nem egy esetben a prevenció elv képviselői is társadalmi másoldalról a technikai fejlődés eredményeként, azután bizonyos új elemeknek a megjelenésével (pl. a tömegtermelés, vagy éppen biztosítás térhódítása) a vélelmezett vétkesség fokozott elismerése, amely nyilván az objektív elrelativizálódásának a folyamatát állapítja meg.

A reparáció és a prevenció mellett szokás még represszív és szignalizációs funkcióról beszélni. A szignalizációnak csak egyes intézmények (pl. kötbér) van és egyre csökkenő jelentősége, a represszió pedig tulajdonképpen másodlagos reflexhatása a polgári

jogi szankciónak; a szankció kimérésének ugyanis a legritkább esetben indoka a represzáló kiváltása a károkozó terhére.

9. Érdekes sajátossága végül a magyar polgári jogi felelősségnek az ún. *bizonyítási teher alakulása*, pontosabban a bizonyítási rendszerben követett elvi álláspont. Előre kell bocsátani, hogy – sokak nézetével ellentétben – a bizonyítási teher nem pusztán eljárásjogi, sőt elsősorban nem perjogi kérdés, hiszen attól függően, hogy ez a bizonyítási kötelezettség kinek a vállán nyugszik, más szóval, hogy a bizonyítás eredményes vagy eredménytelen voltának előnyét, illetve hátrányát ki élvezzi vagy szenved, döntően *anyagi jogi* konzekvenciái vannak.

A jogrendszernek – kissé leegyszerűsítve – kétfajta bizonyítási rendszert ismernek és követnek: az ún. egyenes (*direkt*) és másoldalról a *közvetett* (indirekt) vagy szinonim kifejezéssel élve az exculpatióis rendszert. A szükségképpeni elemek tehát a jogellenesség, a hátrányos eredmény és a kettő közötti okozati összefüggés bizonyítása *mindkét rendszerben a károsult kötelezettsége*. Merőben eltérő a megoldás azonban a negyedik, nem szükségképpeni, de rendszerinti követelménnyel, nevezetesen a *felróhatósággal* (vétkesség) kapcsolatosan. A direkt bizonyítási rendszerekben a vétkesség fennforgását is a károsultnak kell bizonyítani, azaz neki feladata annak egyértelművé tétele, hogy a felelősségre vonható személy nem megengedett módon (vétkesen) járt el. Ezzel szemben az exculpatióis rendszert követő jogi megoldás a képletet megfordítja és a károkozó feladatává, terhév teszi *vétlenségének* a bizonyítását; ennek sikertelensége esetében felelősséggel fog tartozni.

Világos dolog, hogy a károkozó helyzetét a második megoldásként ismertetett rendszer lényegesen nehezebbé teszi, hiszen a bizonyítás sikertelenségének kockázatát a jogellenesen eljáró károkozóra hárítja. A magyar Ptk. elég egyedülállóan és egyébként a magyar jog többi jogágának felelősségi szabályaihoz képest és rögtön hozzátehetjük: ugyancsak eléggé egyedülálló módon a külföldi jogok bizonyítási rendszeréhez képest is, a felelősség szigorítása érdekében *polgári jogunk az exculpatios (tehát kimentésen alapuló) bizonyítási rendszert vezette be és érvényesíti jelenleg is*.

Szerződések a polgári jogon kívüli egyéb jogágakban

1. *Alkotmányjog*: A magyar jogtudományban korábban alapvető ágazatnak volt szokás tartani az alkotmányjogot, mely a társadalmi és állami berendezkedés legfőbb jogintézményeit szabályozza. Ebben annyi igazság ma is van, hogy a legfontosabb jogforrás jelenleg is a Magyar Köztársaság Alkotmánya, mellyel részleteiben az alkotmányjog foglalkozik. Az Alkotmányban természetesen polgári jogi jellegű tételek is találhatók, de ezekkel az államjog csak általános szinten foglalkozik és e kiinduló tételeket, alkotmányos intézményeket *meghatározott területeken* épp a polgári jog bontja ki. (Ilyen például a gazdálkodás általános rendjére, alanyokra, jogi személyekre, a tulajdonjogra, a jogegyenlőségre vagy éppen más területen az öröklési jogra vonatkozó meghatározott tételek.) A *szerződési jog* területén közvetlenül az Alkotmány ugyan rendelkezéseket nem tartalmaz, de elvi éllel szögezi le a gazdálkodó szervek egyenlőségének, a tulajdoni formák megkülönböztetés nélküli elismerésének, az esélyegyenlőségnek, a személyek és a személyek jogainak – beleértve a vagyoni jogokat is – jogi védelmét stb. Ilyen értelemben tehát az alkotmányjogi tételek és megállapítások a szerződési jogra is – legalábbis alapozó jelleggel: közvetett hatással vannak.

2. *Munkajog*: Ismeretes, hogy az ún. szocialista államok legtöbbségében, de jó néhány polgári államban is a munkajog a polgári jogból (magánjogtól) önállósult jogterületté vált és ezt nem egy országban önálló Munka Törvénykönyve megalkotása is jelzi. Nálunk a II. világháború befejeztével indult meg e differenciálódás és *jelenleg* is a munkajogot önálló jogágként kezeljük.

Legfontosabb terület a mi szempontunkból az ún. *munkaszerződések* joga: elmondható, hogy ez számos a polgári jogban nem ismert sajátossággal és megoldással érvényesülő jogterület. A munkaszerződések problematikájával természetesen nem foglalkozunk. A teljesség kedvéért meg kell azonban jegyezni, hogy a történelmileg kialakult magánjog, mint "anyajog" több olyan megoldást termelt ki, melyek az önállósult munkajog jogágába is átszivárogtak és jelenleg is élő jogként érvényesülnek. Elég például az érvénytelenségre, a joggal való visszaélésre stb. utalnunk, amelyek a szerződési kategóriák körében termelődtek ki, vagy például az ugyan önállósult munkajogi felelősségre gondolhatunk, mely számos magánjogi reminisztenciát hordoz jelenleg is (pl. vétkesség, jogellenesség, stb.).

3. *Családi jog*: A családi jog – bár egyesek által ma már vitatható módon – ugyancsak önálló jogágként él jogrendszerünkben; az ún. családi vagyoni jogban azonban a szerződésekkel kapcsolatos tételek jelentős részben polgári jogi gyökereik, illetve a polgári jog szabályaihoz képest jelentős eltéréseket nem mutatnak.

4. *Agrárjog*: Ez újonnan kialakulóban lévő jogág a *külső* viszonyokat illetően erősen polgári jogi tartalmú; szerződési jogi része, illetve dogmatikáját nagyban, egészben a polgári jogi tételeket, illetve megoldásokat követi.

5. *Pénzügyi jog*: E jogágnak a szerződési jog vonatkozásában különösen a takarékbetéttel kapcsolatos jogviszonyok, a biztosítási és bankhitel, az értékpapírok, továbbá a pénzforgalom viszonyai területén találhatók összefonódva a polgári joggal. A gyakorlatban egyébként a pénzügyi jog és a polgári jog egymással szorosan összefügg, számos pénzügyi jogi jogviszony létrejöttének feltétele a polgári jogi jogviszony.

6. *Közigazgatási jog*: E jogág az, amivel kissé részletesebben kell foglalkoznunk, mert az államigazgatási jogias elemek főleg a kötött gazdálkodás időszakában és elsősorban az ún. tervekkel kapcsolatos lényegét kitevő szállítási és beruházási szerződések igen erőteljesen mutatnak vegyesen polgári jogi és "államigazgatási" elemeket.

Az elhatárolás körében a legtöbbet vitatott kérdés a polgári jog és az "államigazgatási jog", két szempontból is lényegesen különbözik a polgári jogtól: más a szabályozás tárgya és módszere. Az "államigazgatási jog" főleg az állami szervek szervező, végrehajtó, intézkedő tevékenysége során keletkező viszonyokat szabályozza. Kétségtelen, hogy ezeknek a viszonyoknak egy része vagyoni jellegű. Az államigazgatási jog által szabályozott vagyoni viszonyok azonban távolról sem merítik ki az államigazgatási jog tárgyát, sőt inkább jellemzőek a többi nem vagyoni tárgyú (pl. kulturális, egészségügyi, rendészeti, stb.) viszonyok.

Nemzetközi magánjog: Az 1979. évi 13. sz. tvr., amelyet Külkereskedelmi Kódexnek szokás a magyar jogéletben nevezni, V. fejezete tartalmazza a kötelmi jogi kollíziós szabályokat, amelyek segítségével a szerződésre irányadó jog: a szerződés joga (lex obligations) megállapítható és egyben meghatározza azokat a kérdéseket is, amelyekre a szerződés joga nem terjed ki.

Nemzetközi közjog: A nemzetközi közjog, amely szuverén államok egymás közti viszonyát rendező jogágazat, ugyancsak ismeri a szerződési kategóriát, mégpedig "nemzetközi szerződések" elnevezéssel. Ezen elnevezésbeli azonosságai azonban teljesen sajátos szabályok szerint funkcionálnak; a jelzett jogintézmény a polgári jogi szer-

zöldési jog tételei legfeljebb sporadikusan, főleg "per analogiam" alkalmazandó megoldások kerülnek a szabályozásban szóba, mint pl. érvénytelenség bizonyos elemei, módosítása, stb. E témával való foglalkozás azért nem esik kívül a jelen monográfia keretein.

Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga: Ezek egy része – a belföldi – polgári jogi kapcsolatokból jól ismert szerződésfajtákból áll: adásvétel, bérlet, vállalkozás stb. Jelen-tős számban találunk köztük azonban olyan szerződéseket is, amelyeket nehezen lehetne az ismert szerződéstípusokba besorolni. Ha most ezeket a gyakorlatban kialakult és a gyakorlatban élő és továbbfejlődő szerződéseket *tipikus szerződéseknek* kell minősíte-nünk, mivel az ismert kodifikált szerződések egyikével sem azonosíthatók.

A gazdasági gyakorlat számára azonban ismert és viszonylag pontosan körülhatárol-ható szerződésekről van szó, amelyek tartalmát a szerződéskötési gyakorlat több-kevesebb pontossággal már kialakította. Vannak köztük olyan szerződések, amelyek "megérttek" a speciális kodifikáció számára (így került pl. kodifikálásra a Kódexben a kereskedelmi képvisleti vagy a vevőszolgálati szerződés). Nagyobb hányaduk azonban *még* – tartalmi meghatározottsága ellenére – nem érte el a stabilitásnak azt a fokát, amely elbírná a kodifikálással szükségképpen együttjáró megmerevedés veszélyeit és hátrányait (pl. a kooperációs szerződések).

Végül megemlítjük, hogy az *univerzális igényű* jogegységesítési törekvések között említendő az UNCITRAL által kidolgozott és az 1980 áprilisában Bécsben tartott dip-lomáción elfogadott, az *Áruk nemzetközi adásvételére* vonatkozó szerződésekről szóló ENSZ-egyezményt.

További, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogában ismert és részletezett szerző-dések címszerű felsorolása:

- *Vállalkozási típusú szerződések*, ezek között a bér munka-szerződések; a berende-zések szállítására és szerelésére vonatkozó szerződések, továbbá az export fővál-lalkozási szerződések.
- *A megbízási típusú szerződések*, ezen belül a képvisleti (ügynöki) megállapodás.
- *A bizomány és a bizományi raktárra vonatkozó szerződések.*
- *A vevőszolgálat szabályozása*, mely meghatározása a magyar jog szerint: "Vevőszolgálati szerződés alapján a megbízott a szerződésben meghatározott ter-mékek rendeltetésszerű használhatóságának fenntartása érdekében, saját költségé-re, a felhasználók számára a megbízó jótállási kötelezettsége alá eső, valamint azon kívüli javítások és karbantartási munkák szakszerű elvégzésére, a megbízó pedig díjfizetésre köteles" (Kódex 32. §).

A vevőszolgálat tehát kettős jogi természetű szerződés: a megbízó (rendszerint az árut szállító vállalat) és a vevőszolgálat ellátását elvállaló megbízott közötti vi-szonylatban megbízási ügylet, míg a megbízott a felhasználók felé vállalkozóként jár el. Már hivatkoztunk arra, hogy "napjaink" (vagyis lényegében a II. világhábo-rút követő évtizedek) nemzetközi gazdasági kapcsolataira – többek között – a szer-ződések új, összetett formái jellemzőek. Ezek – a "hagyományos" polgári jogi szerződésekkel ellentétben – általában nincsenek kodifikálva és csupán a gyakorlat alakította ki és fejlesztette tartalmukat, szokásos kikötéseiket bizonyos egységesítés irányába. Ezek közül – az általában nem kodifikált – az új "formák" közül kívánjuk csupán címszerűen említeni a megállapodásokat, valamint a külföldi vállalatalapí-tás szerződéseit.

Közjog – magánjog problematikája

A jogtudományban köztudott, sőt közismert Ulpianus azon felfogása, amely a jog egészét közjogra és magánjogra osztotta fel, mondván, hogy egyes normák közhaszon, mások pedig a magánhaszon javát szolgálják.

E nézet idők folyamán nemcsak történeti értékűvé vált, hanem lényegében a XVIII. századtól kezdődően a jogrendszer tagozódásának elvi alapjává is lett. Mint az Állam- és Jogtudományi Enciklopédiában (Akadémiai Kiadó, Bp. 1980.) olvasható: "Az újkorban doktrinálisan és gyakorlatilag az ágazati kodifikációk révén kísérletek születtek a közjog és magánjog nagy csoportjain belül mélyebb és részletesebb tagolásra.

A klasszikus polgári kodifikációk egyöntetűen jogági kodifikációkként jöttek létre. Mindazonáltal a jogrendszer tagozódásának problémája a közjog és magánjog megkülönböztetésének a megalapozása maradt. Csakúgy, mint a klasszikus római jogban, a szabadversenyes kapitalizmus kontinentális jogában is a közjog és magánjog felosztása a társadalmi-gazdasági viszonyok és jogi tükrözésük adekvát kifejeződése volt. Felosztási alapként kerestek új kritériumokat (a legáltalánosabb szerint a közjogra az állam és polgári alá- és fölérendeltségi viszonyra jellemző, míg a magánjogban nagyfokú magán-autonómia érvényesül), és végül is a köz- és magánjog kettőssége oly hatalmassá növekedett, hogy saját történelmi feltételein túl ehhez ragaszkodtak a monopolisztikus fejlődés során is, amikor az állami beavatkozás a magánszférának gondolt gazdasági stb. területeken is egyre állandósultabb és kiterjedtebb lett, amikor vegyes szakjogok néven már a köz- és magánjog kettősségét meghaladó közöttek jogágak (gazdasági jog, munkajog stb.) jöttek létre." A köz- és magánjogra történő felosztás mai bírálatában a jogfejlődés nyilvánvalóvá tette e rendszer elvi meghaladottságát és elismerésének ellenére az elmélet következetesen kibontott válaszhoz nem érkezett el. Ahogy az előbb említett Enciklopédiának gondolatmenete folytatódik: "Anélkül, hogy a társadalmi-gazdasági berendezkedésben vagy ennek jogi tükrözésében lényeges különbségek mutatkoztak volna, egyes szocialista jogrendszerekben gyakorlati megfontolásokból vagy merőben szubjektív okokból különféle jogágak intézményesedtek (törvénykezési jog, törvénykezési szervezeti jog, gazdasági jog, javító-nevelő munka joga); az elfogadott jogágakban elméletileg ki nem küszöbölt következetlenségek megmaradtak (áttételeesség az államjogban, átfedések az államjogban és államigazgatási jogban, nemvagyonni viszonyok a polgári jogban stb.); sőt az elvileg független jogágak közötti specifikus kapcsolatok rendszertani alapjai, jogági csoportot képező jellegük elméletileg szintén megválaszolatlanok maradtak (államjog az államigazgatási joggal, polgári jog a családjoggal, polgári jog és termelőszövetkezeti jog külön-külön a földjoggal, az ún. anyagi jogok az eljárási jogokkal stb.)."

Joggal állítható ilyen körülmények között, hogy a közjog – magánjog szerinti jogrendszerbeli differenciálás ma már meghaladott sőt bizonyos értelemben szimplifikálónak mondható. Egyébként is a *jogrendszer tagozódása a jogágak szerinti megkülönböztetésen* alapuló felépítést kívánja meg, illetve a jogrendszer átfogó szemlélete csak a jogágak egymáshoz való viszonyának tisztázásával tekinthető korszerűnek.

A szerződések általános és különös részének kapcsolata

A Negyedik Rész első címe "A szerződés", Harmadik Címe pedig "Egyes szerződések" elnevezést viseli. Ennek rendszeri beosztását az előzőekben már megadtuk. Rövi-

den foglalkoznunk kell azonban a kötelmi jog eme két címének *egymáshoz való viszonyával*.

Azt talán felesleges hangsúlyozni, hogy a két cím egymással rendkívül szoros, mondhatni elválaszthatatlan kapcsolatban van, s a joggyakorló számára szerződési jogvita csak a két címben foglaltak együttes alkalmazásával oldható meg. Az *általános_rész* ugyanis – mint ahogy a nevében is benne van – azokat a jogtételeket sűríti össze, amelyek *valamennyi* szerződésre, vagy legalábbis azok nagy többségére vonatkoznak és amelyeknek minden egyes szerződésben való megisméltése nyilvánvaló kodifikációs – ökonómiai szempontból értelmetlen volna. Az ajánlatra, a szerződés létrejövetelére, a szerződés megerősítésére, a szerződésszegésre stb. vonatkozó jogtételek többé-kevésbé minden szerződés esetében azonosan alakulnak és így e rendelkezések egy bizonyos általános részben – hasonlóan egyébként azon külföldi törvénykönyvekhez, amelyek ilyen részt egyáltalán ismernek – összefoglalhatóak.

Tisztában kell azonban lennünk azzal a vitathatatlan ténnyel, hogy a *szerződés* a maga absztrakt formájában a *valóságban nincs*, hanem a *tényleges* életben *csak nevesített szerződések*, pl. adásvétel, bérlet, tartás stb. léteznek. E nevesített esetek részletes rendezéseit a Harmadik Cím tartalmazza, amely jellegében főleg *kettős szempontból tér el* a szerződések általános szabályaiba foglalt rendelkezésektől. Egyrészt az itt foglalt rendelkezések azért különös szabályok – és az általános részben nem szerepeltethetőek, mert az adott rendelkezéseknek jelentősége csak a meghatározott konkrét nevesített ügylet vonatkozásában van (pl. a fuvarlevélnek jelentősége csak a fuvarozási szerződés körében van, vagy a jogszatatosság főleg csak az adásvételi szerződésnél bír jelentőséggel). Más oldalról pedig vannak olyan, az egyes nevesített szerződéseknel található rendelkezések, melyek *éppen azért különösek* – és az általános részbe nem férnek bele – mert *eltérést jelentenek* – az általános jogtételekhez képest. Pl. általános jogtétel az, hogy a szerződések formátlanul jönnek létre, de különös részbeli rendelkezés az, hogy ingatlan adásvétel esetében okirati formára van szükség. A III. Cím szabályainak egyik csoportja tehát az általános részben *nem rendezett*, másik csoportja az általános részben *eltérően rendezett* tényállásokra szólóan állapít meg rendelkezéseket.

A Polgári Törvénykönyv szerződési jogról szóló rendelkezéseinek néhány szerkezeti és szerkesztési sajátossága

A Ptk. szerződésekről szóló része szerkezetileg rendelkezik néhány olyan sajátossággal, amelyről érdemes említést tenni.

a) A "hagyományostól" való egyes rendszerbeli eltérések szinte szükségképpen fakadnak abból az elvi megfontolásból, hogy a kódex "Általános részt" nem tartalmaz. Ez indokolja, hogy pl. az elévülést, – mint valamely követelés állami érvényesíthetőségét kizáró jogi helyzetet – a Ptk. a szerződések közös szabályai körében tartalmazza. Kódex-szerkesztési megfontolás tükröződik abban, hogy pl. a zálogszerződést a rendszeri felépítés szempontjából úgy szemlélte a törvényalkotó, mint ahogyan az a valóságban tipikusan megjelenik: a szerződés biztosítékaként. Hasonló megfontolásból kiemelte a korábbi jogot "dologi jogi" materiából a telki teherjogot, s azt ugyancsak az életszerűen leginkább előforduló formájában, mint a tartási és életjáradéki szerződésekkel kapcsolatos különleges kikötést szemlélve – bizonyos módosított formában – az ezekről szóló fejezetekhez kapcsolódóan helyezte el.

b) A rendszer kialakítása szempontjából sem maradhatott hatástalan, hogy a kódex szerződési joga következetesen igyekszik érvényre juttatni azokat az elveket, amelyek a szerződési rendszer jogi szabályozásának a meghatározó sarkkövei. Ez pedig rendszerbelileg azzal jár, hogy a leglényegesebb alaptételeket a szerződésekről szóló rész legelső fejezete rögzíti. Ilyen pl. az, hogy a szerződés általános kötelemfakasztó tényállás, hogy a szinallagma védelme a törvényben központi fontosságú stb. De az alapvető elvek rendszerbeli hatása tükröződik a későbbi fejezetek során pl. abban, hogy a kódex a teljesítést nem "degradálja" egyszerűen "egy" kötelemszüntető okká, hanem – mint az ügylet legjelentősebb fázisát jelentő aktust – a többi kötelemszüntető körülménytől elválasztva önálló fejezetben szabályozza. Elvi megfontolásokkal magyarázható az is, hogy a szerződésszegésről szóló fejezetben a hibás teljesítés körében döntően a kelékszavatosság szabályozására került sor stb.

c) Az egyes szerződések általános szabályait tartalmazó rész mellett az *egyes szerződésekről szóló rész is mutat említésre méltó szerkezeti* jellegzetességeket, amelyek ugyancsak elvi, illetve kodifikációs technika megoldások eredményei. Ezek közül példaként csupán néhányat említünk:

A Ptk. szerződési rendszerében érvényesülő visszterhesség vélelme tétel folytán a kódex eltér a szinte hagyományos tankönyv rendszertől. A Ptk. ui. elsősorban a tipikusan visszterhes szerződéseket, ezt követően az ingyenes és visszterhes változásban egyaránt előforduló szerződésfajtákat, végül a tipikusan ingyenes szerződéstípusokat szabályozza (bizonyos kivételektől eltekintve). A szerkezeti felépítésnél tehát a visszterhesség elve, nem pedig a szolgáltatás jellege volt az alapvető meghatározó szempont.

Elvi megfontolás tükröződik abban, hogy a különös rész tudatosan az alapvető sajátosságokat mutató két szerződésfajtaival: az adásvétellel és a vállalkozással vezeti be az egyes szerződésekről szóló joganyag szabályozását; e két szerződésfajta legfontosabb megoldási módjai a legtöbb visszterhes szerződésfajtnál több-kevesebb módosítással megtalálhatók.

A magyar jogtudományunkban, a jogágakkal kapcsolatos korabeli felfogással is magyarázható, hogy a kódex az egyes szerződések körében tartalmazza a korábbi jog klasszikusan kereskedelmi ügyleteit: a fuvarozást, a szállítmányozást, a bizományt, a biztosítást, és egyben felszámolja a kereskedelmi és a közönséges vétel közötti különbségeket. (Ezzel egyben a magyar Kereskedelmi Törvénynek a kereskedelmi ügyletekről szóló általános része tárgyalanná vált.)

d) *A különös rész szerkezetbeli jellegzetessége továbbá*, hogy egyes fejezeteken belül lehetőleg azonos rendszerű felépítést követ a törvény. Az adott szerződésről szóló fejezet első szabálya mindig a szabályozás szerződés lényeges fogalmi jegyeit foglalja magában; ezt követi a felek jogait és kötelezettségeit rendező rész, majd pedig a jogviszony megszűnéséről szóló szabályozás. (Bizonyos esetekben e sémát teljesen követni nem lehetett, főleg ha az adott szerződésfajta sajátosságai különös szabályanyag beiktatását tették szükségessé.)

Szerkesztési sajátossága a kódexnek az is, hogy lényegileg azonos tényállásokat nagyrészt *azonos fordulatokkal szabályoz*. E módszer a szabályozás egyöntetűségét, és így a rendelkezések könnyebb alkalmazását nagyban előmozdítja. Megjegyzendő, hogy az azonos fordulatok *nem csupán szövegezésbeli*, hanem *egyben tartalmi azonosságot* is takarnak. Ilyen több szerződésfajtna keresztül vonuló fordulat pl. a teljesítés céljából jogosan vagy jogtalanul igénybevett személy felelősségéről szóló jogszabály (pl. alvállalkozó, almegbízott, alletéteményes), vagy a szerződés megkötése után, de a szerződés

teljesedésbemenése előtt a szerződéstől való elállás lehetőségét biztosító rendelkezés (pl. kölcsön, ajándékozás stb.)

e) Végezetül a teljesség kedvéért megemlítendő, hogy az Egyes szerződések főcím az utána következő rész tartalmát *nem fedi teljesen*. A törvény ui. e körben nemcsak a szerződésre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz, hanem ide vette fel *bizonyos egyoldalú jogügyletek* szabályait is (díjkitűzés, kötelezettségvállalás közérdekű célra). Ez ugyancsak arra Ptk. előkészítése során megszilárdult elvi gondolatra vezethető vissza, amely kodifikatóriusan mellőzhetőnek ítélte az egyoldalú és kétoldalú jogügyletek rendszerbeli szétválasztását.

f) A kódex *rendszeri érdekessége mellett érintjük a Ptk. szabályozásának a szerződési jog körében* is érvényesülő néhány jellegzetességét. A kódex e részben is mellőzi a fogalommeghatározó jellegű szabályokat, összhangban azzal a kodifikációs célkitűzéssel, hogy a törvénykönyvben nem annyira tudományos értékű fogalommeghatározásokra, hanem konkrét viták eldöntéséhez alkalmas jogtételekre van szükség. Mindebből természetesen nem következik az, hogy a törvényben szabályozott egyes intézmények fogalmi ismérvei nem volnának megállapíthatók. Így pl. a szerződés lényege a 198. § és a 27. § (1) bekezdésének rendelkezéseiből jól kihámozható; az egyes szerződéstípusok fogalmát fel lehet tárni az adott szerződéstípus alanyainak legfontosabb jogait és kötelezettségeit egybefoglaló és mindig az adott szerződéstípus szabályainak élén elhelyezett rendelkezésből.

A fogalommeghatározásokhoz hasonlóan mellőzi a kódex a főleg tankönyvekre jellemző – taxációs – igényű felsorolásokat is. E tekintetben is következetesen érvényesített kodifikációs-technikai megfontolás volt az, hogy minden egyes norma ott nyerjen elhelyezést, ahol tényállásbelileg életszerűen leginkább jelentősége lehet. A jogtételek elhelyezését tehát ne jogdogmatikai szempontok irányítsák, hanem az adott tényálláshoz fűződő joghatások egységbefoglalásának a követelménye. Ez magyarázza pl. azt, hogy a törvény nem gyűjti egybe az érvénytelenség számos változatát, hanem esetenként, adott jognyilatkozattal kapcsolatban mondja ki annak semmis vagy megtámadható voltát. Fontos jellemzője a kódexnek, a kazuisztikus szabályozás mellőzésére való törekvés. Áll ez a szerződési jogra is annak ellenére, hogy szám szerint a törvény meglehetősen nagy számban tartalmaz idevágó szabályokat. Ez jelzi, hogy a kazuisztika-mentesség nem eredményezett egyben hiányos szabályozást; a tipikus tényállások valamennyiét a kódex megfelelő részletességgel rendezte.

A szerződések tipizálása

A magyar jog ma már egyértelműen helyezkedik arra az álláspontra – és ezt a tételes szabályok is tükrözik – hogy szerződési jogunkban a típuszabadság elve érvényesül. A szerződési akarat autonómia tehát a felhasználni kívánt szerződés megválasztásában is nagyban egészben korlátlanul érvényesül. Ezt azért kell hangsúlyozni – mert mint említettük – korábban, pontosabban 1968-ig nem minden területen ez volt a helyzet. Bizonyos jogalanyoknak, elsősorban az ún. szocialista gazdálkodó szervezetek bizonyos fajta szükségleteiket meghatározott személyekkel kötött szerződésekkel és meghatározott szerződéstípus felhasználásával elégíthették csupán ki. Ezek a gazdálkodó szervek tehát nemcsak a szerződés tartalma megállapításánál voltak kötelesek bizonyos államilag megállapított feltételeket betartani, hanem kötelesek voltak szükségleteiket elsősorban szállítási szerződések megkötésével beszerezni. Amint említettük, az 1967-es jogsza-

bály-változás eredményeként a típuskényszer ezek körében is megszűnt. [A 25/2967. Korm. sz. rendelet a termékforgalomról kimondja, hogy a szocialista szervezetek (állami vállalatok, intézetek, intézmények, költségvetési szervek, társadalmi szervek, szövetkezetek, ezek szervezetei és vállalatai stb.) piaci kapcsolatok alapján – a jogszabályok keretei között – a termékeket *bármely* szocialista szervezet részére *értékesíthetik* és *bármely* szocialista szervezettől beszerezhetik. A szocialista szervezetek a jogszabályi rendelkezések és a forgalmi kapcsolat jellege alapján *maguk választják* meg az annak rendezésére legcélszerűbb szerződésfajtát.]

Természetes azonban, hogy a szükséglet a szerződéssel betölteni kívánt szerződés jellegét, az alkalmazandó szerződést már meghatározza, illetve azonos típusú szerződésfajták között tesz csak lehetővé válogatási lehetőséget. Pl. tulajdonátruházást csak tulajdonátruházást kiváltó szerződéssel lehet realizálni.

Ami a *Ptk-t* illeti, ennek szerződési rendszerét a korábbiakban már ismertettük. E legális rendszer mellett azonban többirányú nézet is keletkezett, melyek bizonyos fokig eltérő szempontok szerint csoportosítják a hazai jogban ismert szerződésfajtákat. Az első ezek közül az, amely a római jogból örökölt hagyományos *dare, facere, praestare* kategóriákat helyezi középpontba és lényegében a szolgáltatás természete szerint végzi el a csoportosítást. (Nagyban-egészben ezt a szemléletet tükrözi a *Ptk.* rendszere is.)

Ennek kifejtését jelenti az, amely alapvetően *tulajdonátruházási (forgalmi) tevékenység kifejtésében álló (termelési), ügyviteli, használati és értékmozgatási kötelek* között különböztet.

- b) Ennek modernebb változatát jelenti az, mely a következő csoportosítást használja:
  - I. A tulajdonátruházás szerződése (adásvétel, szállítási szerződés, mezőgazdasági termékértékesítési szerződés, csere),
  - II. A más javára kifejtett tevékenység kötelmei (vállalkozás, fuvarozás ; megbízás, bizomány, szállítmányozás, letét),
  - III. Használati kötelek (bérlet, lakásbérlet, haszonbérlet),
  - IV. Társulások
  - V. Pénz- és értékpapírkötelek (bankszámla, hitel és kölcsön, takarékbetét; biztosítás; értékpapír, váltó, csekk),
  - VI. Tartási és életjáradéki szerződések
  - VII. Ingyenes szerződések (ajándékozás, haszonkölcsönök, közérdekű felajánlás).

Ez a csoportosítás viszonylagosságát maguk a megalkotók is vallják, hiszen bizonyos szerződésfajták több csoportba is sorolhatók, pl. az ajándékozás tulajdonátruházási kötelelem is és ingyenes szerződés is; a megbízásnak, a letétnek és a kölcsönnek egyaránt van visszerthes és ingyenes alakzata.

c) Más szempontú tipizálást alkalmaz a "Magyar polgári jog Kötelmi jog Különös rész" című, 1988-ban Budapesten kiadott Nehézipari Műszaki Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának jegyzete. E szerint a tipizálás szempontjából a polgári jogban az alábbi szerződési formák különböztethetők meg:

- ca) A *Ptk*-ban megnevezett és szabályozott (nevesített) szerződések (pl. vállalkozás, megbízás, bérlet, haszonbérlet stb.)
- cb) Egyéb jogszabályban szabályozott, nevesített szerződések (gazdasági munkaközösség létrehozására irányuló társasági szerződés, kötvényszerződés)
- cc) Jogszabályokban szereplő, nevesítetlen (innominát) szerződések (pl. a befogadó szövetkezet és az alakuló szakcsoport közötti "megállapodás" a termelési rendszergazda és a rendszertag közötti szerződés)

cd) Jogsabályokban nem rendezett, a gyakorlatban előforduló, szokásos elnevezéssel rendelkező, a tipikus szerzödések (pl. együttműködési szerződés, tárolási szerződés).

Teljesen természetes, hogy az ismertett újabb rendszerek egyaránt *mellözik* a tervszerzödések kategóriáit, noha a Ptk. 1959-es, eredeti alakjában az még *külön* fejezetként szerepelt a szerzödések között. Időközben azonban világossá vált, hogy az a kötöttség, amely a tervszerzödéseknek létalapot és sui generis szerzödéstípust indokolt, időközben meghaladottá vált. Az 1977. évi IV. törvény épp ezért "tervszerzödések" kategória helyett Szállítási és közszolgáltatási szerzödésről beszél (XXXIV. Fejezet) és a 7/1978. Mt. sz. rendelet is ennek megfelelően a gazdálkodó szervezetek szállítási és vállalkozási szerzödéseiről rendelkezik. *Egyszóval a Ptk. tervszerzödési fejezetét az 1977. évi Ptk. reform törölte.*

A témával kapcsolatosan feltétlenül fel kell hívunk a figyelmet *Vékás Lajos*: A szerzödési rendszer fejlődési csomópontjai c. könyvére (Akadémiai Kiadó, Bp., 1977.) E munka részletezése természetesen nem feladata tanulmányunknak. Végkövetkeztésként azonban ismertetésre érdemesnek tartjuk a következőket: "A szerzödéstipizálás válságjelenségei, köztük a szabványszerzödések kérdései is szoros összefüggést mutatnak a szerzödéstípusok nem mindig korszerű szabályozásával. Ugyanennek a problémának megoldási vetületeként foghatjuk fel az egyes szerzödéstípusok alformációinak szaporodását is. Különösen az adásvételi és a vállalkozási szerzödések esetén találkozhatunk egyre több altípus normatív megfogalmazásával. Részben ugyanerről a töről fakad a szocialista szerzödési rendszerek tárgyalt megoldatlansága is. Az indirekt szabályozott piaci gazdaságirányítás mellett például elvben lehetséges az állampolgárok és a szocialista szervezetek egységes rendszerbe foglalása, de nem minden szerzödéstípusnál valósítható meg az összevont, homogén szabályozás, hanem – az alaptípus "modellezése" alapján – kivételes szabályok (ha tetszik: altípus) felállítása szükséges. Az eltérő szabályok feltétele, a modellezés (például a vállalkozás, a megbízás, a társaság, esetleg a bizomány esetében, hogy a szállítási szerződés teljes különállását ne is említsük) jórészt nem a különböző tulajdoni formák miatt válik szükségessé, hanem azért, mert a fogalommeghatározások tudományos absztrakcióinak szintjén még közös nevezőre hozható szerzödéscsoportok a jogkövetkezmények, a részletsabályok meghatározásánál már nem mindig tekinthetők egyneműnek. A probléma gyökere, lényege itt is abban található, hogy a tudományos típus fogalmi általánossága által átfogott életviszonyok köre nem homogén olyan mértékben, hogy egységesen szabályozható lenne (például üzemi tömegtermelés, szériagyártás vagy bonyolult egyedi gyártmányok egyfelől, hagyományos manufaktúráis, szűk piaci viszonyok másfelől stb.).

Az itt példászerűen említett megoldási módok (szabványszerzödések, altípusok, "modellezés") vagy "jogalkotásszerű" (szabványszerzödések) eszközökkel. Emellett a tipizálás – többször hangsúlyozott – szisztematizálási és didaktikai előnye is gyengíti a szerzödéstípusok indokolatlan, nem kellően átgondolt kialakítása. Nincs szükség tehát új szerzödéstípus elismerésére olyan esetekben, amelyeknél altípus képzésével vagy "modellezésével" a jogalkalmazói gyakorlat kielégítően segíthető.

Mindent egybevetve, a fejlődéstörténet csomópontjait elemezve és értékelve úgy látjuk, hogy a mai kontinentális szerzödési rendszerek sem lehetnek meg a szerzödéstípusok és a szerzödéstipizálás eszméje nélkül".

A szerződések általános csoportosítása

E részben nagyban-egészben a szerződések hagyományos osztályozását mutatjuk be a magyar jogban.

a) *Visszterhes, ingyenes szerződés*

A magyar jogban e megkülönböztetésnek alapvető fontossága van, ami – tárgyalta módon – a Ptk. rendszerében is kifejezésre jut. E felfogásunk szerint ugyanis a visszterhes szerződés az alaptípus, erre épül az általános érvényű szabályozás, az ingyenes szerződések ehhez képest kivételes jellegűek. Részletes tárgyalás nélkül itt említjük meg egyébként, hogy a visszterhes az ellenszolgáltatás szempontjából ma már a jogszabályi (bírószáki) előírások mellett mind ritkábbak, azaz az ellenszolgáltatás mértékét a felek megállapodása dönti el. Megemlítendő továbbá, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányosságát külön Ptk-beli szabályok védik, melyről az érvénytelenség körében szólnak és újabb szabályok az árszabályozás körében a tisztességtelen árkikötés esetében tartalmaznak polgári és egyéb jogági szankciókat (1991. LXXXVI. törvény).

Az ingyenes szerződésekkel kapcsolatosan jegyzendő meg, hogy az ingyenes szerződés jogosult pozícióban levő alanyának is lehetnek bizonyos kötelezettségei (pl. az ajándék tárgyának továbbítása a megajándékozott részére); ezt a jogi nyelvünk *ún. terhes szerződésnek* nevezi, utalván arra, hogy itt a kötelezettség nem az ellenérték megfizetésében, teljesítésében áll, hanem attól független, ún. reflexkövetkezmény.

Végezetül a magyar jog is ismeri az ingyenes és visszterhes elemeket egyaránt magában foglaló *negotium mixtum* esetét, amikor részben a visszterhes szerződésekre vonatkozó tételeket kell alkalmazni, viszont az ingyenes rész arányában az ezekre vonatkozó jogtételek az irányadók.

b) Jelentős különbség van a részletes jogi szabályozás szempontjából a *tartós és nem tartós szerződések* között. A tartós kapcsolatot feltételező szerződések (pl. bérlet, haszonbérlet, társaság) körében – mivel ezek irreverzibilis természetűek – az eredeti állapot helyreállítására lehetőség nincs, az elállás jog helyére az azonnali hatályú felmondás lehetősége lép. Vannak olyan szerződésfajták, amelyek egyaránt előfordulhatnak tartós, illetve nem tartós formában, pl. a vállalkozás.

c) *Consensualis és réal szerződések*

A magyar Ptk. szabályozása a consenzualitás elvét követi és réal szerződést meglehetősen ritkán ismer. A szerződések tehát általában már az akaratok congruentiájával létrejönnek, további jogcselekményre, főleg az átadásra rendszerint nincs szükség. Ez alól bizonyos szűk körű kivételt (fuvarozás egyes eseteiben stb.) találunk. Ennyiben tehát a magyar jog *lényegesen eltér* a legtöbb külföldi törvénykönyv megoldásától. A reálszerződések esetén a kötelezetti szolgáltatás elfogadása keletkezteti a joghatásokat, szemben a konszenzuális ügyleteknél, amelyeknél a felek megállapodásának van szerződéskeletkeztető hatása. Utóbbiak körében érvényesül a szerződések több típusában a *clausula rebus sic stantibus* elve, mely lehetővé teszi a kötelezett mentesülését vállalt kötelezettségei alól, akkor ha a szerződés megkötését követően körülményeiben olyan lényeges változás következik be, amely eleve kizárta volna a szerződés létrehozását vagy reális teljesítését. A *clausula rebus sic stantibus* elvnek – egyébként szigorúan meghatározott esetekben – való alkalmazása során is a törvény *nem* érinti a megkötött szerződés érvényét, hanem csupán az abból folyó teljesítési kötelezettség alól ad tágabb vagy szűkebb

körben felmentést. (Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a szerződés létrejöttében domináns consenzualitás *élesen elválasztandó a tulajdonjog átruházása* tekintetében alkalmazott consenzualis, illetve tradicionális rendszertől. Ez utóbbi körben a magyar jog a tradicionális elvet követi; ennek kifejtése azonban e téma tárgyalásának kereteit meghaladja.)

d) *Szerződés – egyoldalú jogügylet*

A Polgári Törvénykönyv rendszere megalkotásánál az ún. általános rész mellőzésének az egyik indoka az volt, hogy e részek hagyományos anyagának, az ún. jogügylet-tannak az önálló, különálló szabályozására a kódexben nincs szükség. A jogügylet absztrakta fogalma ui. eltakarja azt a súlybeli különbséget, amely a kétoldalú jogügylet (a szerződés) és az egyoldalú jognyilatkozat között van. Hozzávehető ehhez az az előbb említett körülmény is, hogy meghatározott körben az egyoldalú jognyilatkozat jelentősége csökken. A kódex azonban természetesen nem számolja és nem is számolhatja fel az egyoldalú jognyilatkozatok kategóriáját; azok legkülönbözőbb formáit (pl. ajánlat, elfogadás, felmondás, elállás stb.) a szükséges mértékben részletezi is. Mindezek összefoglaló, közös, általános szabályozása helyett a 199. §-nak második fordulata a szerződésre vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazását írja elő.

e) *Ún. faktikus szerződések*

Az egyoldalú jogügyletek mellett a szerződések szabályait kell alkalmazni a jogszabályból, vagy hatósági rendelkezésből származó ún. közvetlen (tehát szerződés kötése nélkül keletkező) kötelekre is. Ezeknek gyakorlati jelentősége főleg a szocialista szervezetek egymás közötti vagyoni viszonyaiban állandóan csökkent és már jelenleg is igen csekély.

f) *Jogcímes és absztrakt szerződések*

A jogirodalomban elfogadott az, hogy az ügyleti kauza (jogcím) az a gazdasági vagy jogi cél, amelynek elérése a nyilatkozott nyilatkozattételében vezette. Jogcímes az az ügylet, amelynek érvényessége az általa szolgáltat gazdasági vagy jogi cél felismerhetőségétől, megismerhetésétől függ.

Ebben az értelemben a Ptk. szerint minden szerződés jogcímes szerződés, hiszen a jog által el nem ismert célból kötött szerződések nem is érvényesek. Ez a törvény számos rendelkezésből, mindenekelőtt pedig a 200. § (2) bekezdéséből kiolvasható elvi tétel.

Az eddig elmondottaktól teljesen különböző kérdés az, hogy a magyar jog is ismeri az ún. elvont (absztrakt) jogügyleteket; ezeknek jellemzője, hogy érvényességük független az általa szolgálni kívánt jogi céltól. A jogcím a korábban mondott értelmében ilyenkor is megvan, a jogcímet azonban az ügylet eltakarja. A Polgári Törvénykönyvben elvont jognyilatkozattal csak elvétve találkozhatunk. Így pl. a Ptk. szerint nem elvont ügylet még az újítás (novatio) sem, mert az eredeti nyilatkozaton alapuló kifogásra az újítás után is lehet hivatkozni [239. § (2) bek.]. Elvont jogcímű viszont a Ptk. szerint a folyószámlaszerződés; az 534. § (2) bekezdése szerint ugyanis az egyenleg kifogás nélküli elismerése, illetve a kifogásolt tételekben megegyezés a követelések megszűnését és a régi kifogásokra való visszatérés kizárását eredményezi.

g) *Vegyes és atipikus szerződések*

Minthogy a szerződések tartalmát a szerződő felek érdekeiknek megfelelően maguk állapítják meg, az egyes szerződésfajtáknak nincs zárt száma, és általában nincs olyan szabály, amely kötelezően előírná, hogy valamely szerződésnek egy adott szerződésfajtába kell beletartoznia. Vagyis *a kötelmi jogban – szemben a tulajdonjoggal – nincs típuskényszer.*

Ezért gyakoriak az ún. vegyes szerződések. Vegyes szerződésen az olyan szerződést értjük, amelyben több nevesített szerződéstípus elemei találhatók meg. Ha jogvita támad, azt annak a szerződéstípusnak a szabályai szerint kell eldönteni, amelynek körébe a jogvita tartozik.

Ritkán az is előfordulhat, hogy a felek által kikötött szerződés semmilyen nevesített szerződésfajtába nem tartozik (atipikus vagy innominát szerződés). Ilyenkor a jogvitát a szerződések általános szabályai szerint, vagy analógia útján a jogvita tárgya szempontjából legközelebb eső szerződéstípus szabályainak megfelelő alkalmazásával szokás eldönteni.

BÉLA KEMENES

REMARKS TO THE PHASE OF THE CIVIL CODE CONCERNING
LAW OF CONTRACT

(Summary)

The first Civil Code, containing rules in a written form and dealing with the provisions under contract law in its fifth part in appr. 400 sections, in three titles, was construed in Hungary in 1959. In the Civil Code, unilateral and bilateral legal transactions as well as general and specific parts of legal transactions are not separated, however, general rules, special rules of contracts, and the legal aspects of responsibility are regulated in a uniform manner. Over and above the general provisions of contracts, the question of responsibility as a legal relationship is also set forth in it in detail. The Civil Code deals also with the fields where contracts other than contracts under civil law are concerned (labour law, family law etc.). Finally, it takes a position on the outworn nature of detachment of public law and private law that can be deemed as conventional.